KONKURENCESCHOPNOST REGIONŮ A MOŽNOSTI JEJÍHO HODNOCENÍ

Milan Viturka, Masarykova univerzita, Brno

Po vstupu ČR do EU se v rámci veřejných politik dostává do popředí regionální politika, která je obecně vnímána v kontextu využívání štedrých fondů EU. Za její tradiční cíl je pokládáno snižování rozdílů mezi regiony. Jako další cíl se v poslední době prosazuje podpora konkurenceschopnosti. Tento vývoj dokumentují i tři hlavní cíle regionální politiky EU pro období 2007 až 2013, jimiž jsou „Konvergence“, „Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost“ a „Evropská územní spolupráce“. Je zřejmé, že sladění do jisté míry protichůdných cílů konvergence a konkurenceschopnost není jednoduchou záležitostí. V tomto směru je nezbytné disponovat kvalitními informacemi vztahujícími se k regionální konkurenceschopnosti, jejímuž hodnocení se budeme dále věnovat.¹

1. Teoretická východiska

Úvodem je nutné upozornit na řadu problémů spojených s vymezením pojmu konkurenceschopnosti. Tento pojem je primárně vztahován na podnikatelskou sféru. Ani zde však není jeho interpretace zcela jednoznačná. Tato skutečnost vyplývá z toho, zda jej chápeme v absolutním či relativním smyslu. V prvním případě lze za konkurenceschopnou považovat každou firmu působící na trhu, která dosahuje ekonomicky pozitivních výsledků. Ve druhém případě se konkurenceschopnost firmy odvozuje z její pozice vůči dalším firmám. V dlouhodobém pohledu lze za základní sjednocující kritérium považovat dobu působení firmy na trhu, nebo• nekonkurenceschopné firmy jsou z něho vytlačovány. Potíže nastávají, pokud chceme konkurenceschopnost firem hodnotit na základě sofistikovanějších kritérií. Nelze ji totiž posuzovat pouze podle strany nabídky, ale je nutné zahrnout i stranu poptávky – podobné firmy se stejnými nákladovými parametry působící na různých trzích mohou totiž v řadě kritérií vykazovat zcela rozdílné výsledky. Do úvahy je třeba brát i další faktory, zejména chování firem ve vazbě na neustálé narušování rovnováhy trhu inovacemi, heterogenitu jejich produkce, necenovou konkurenci atd.

Složitější je posuzování konkurenceschopnosti na makroekonomické či regionální úrovni. Základním rozdílem oproti mikroekonomickému pojetí je skutečnost, že dlouhodobé snižování konkurenceschopnosti států nebo jejich regionů vede „pouze“ k adekvátnímu snížení životní úrovně jejich obyvatelstva. Pro hodnocení konkurenceschopnosti států se používají různé systémy kritérií primárně vycházejících z produktivity

1 Dané téma je součástí aktivit Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity.

ekonomiky (přitom nezáleží na tom, zda tuto produktivitu vykazují domácí či zahraniční firmy). Podle definice Evropské komise je konkurenceschopnost chápána jako schopnost vytvářet relativně vysoký příjem a úroveň zaměstnanosti při vystavení mezinárodní konkurenci. V poslední době dochází k rozšiřování těchto definic o kvalitu života a ke zdůrazňování celkové udržitelnosti rozvoje. Znamé systémy hodnocení představují Ročenka světové konkurenceschopnosti (World Competitiveness Yearbook) od IMD Lausanne a Zpráva o globální konkurenceschopnosti (Global Competitiveness Report) Světového ekonomického fóra. IMD ve svých analýzách vychází ze čtyř základních skupin faktorů popsaných rozsáhlými soubory kritérií (ekonomická výkonnost, efektivnost vlády, efektivnost firem a infrastruktura). Světové ekonomické fórum pak používá dvě základní oblasti hodnocení, z nichž první se vztahuje na hodnocení institucí a ekonomických politik (tři dílčí indexy růstové konkurenceschopnosti pro úroveň technologií, kvalitu veřejných institucí a makroekonomické podmínky) a druhá pak k indexu mikroekonomické konkurenceschopnosti (dílčí indexy aktuální výkonnosti a kvality firem a dále kvality podnikatelského prostředí).

Je zřejmé, že s podobnými problémy se setkáváme i při hodnocení regionální konkurenceschopnosti. V tomto kontextu se stále častěji objevují názory, že regiony jsou nositelem národní konkurenceschopnosti, nebo v jejich rámci dochází k interakci mezi tvůrci a uživateli znalostí, spojené s tvorbou pozitivních externalit snižujících transakční a inovační náklady firem v duchu pojetí A. Marshalla (Beneš, 2006). Tento přístup koresponduje s rozvojem modelů endogenního růstu reagujících na skutečnost, že základní neoklasické modely nejsou schopny uspokojivě interpretovat dlouhodobý růst produkce. Endogenní modely usilují o internalizaci hlavních ovlivňujících faktorů a je pro ně charakteristická určitá forma přelévání účinků zajišťující individuální i společenskou návratnost investovaných prostředků. Lze rozlišovat dva hlavní typy těchto modelů.

Představitelem prvního typu kladoucího důraz na akumulaci lidského kapitálu je model R. Lucase předpokládající, že jeho budoucí úroveň závisí na způsobu jakým jednotlivci rozdělují disponibilní čas mezi práci a vzdělávání. V uzavřeném ekonomickém systému s vnějším faktorem rychlosti růstu populace tedy existují dva druhy kapitálu: fyzický kapitál, akumulovaný ve výrobě zboží podle standardní neoklasické produkční funkce, a lidský kapitál, akumulovaný v rámci dané technologie s konstantní návratností. Produkční funkce je pak definována takto (zjednodušeno):

$$Y = A f(K, H_e, H_a),$$

kde Y = úroveň produkce (celkový výstup), A = autonomní proměnná (technologická konstanta), K = celkový objem fyzického kapitálu, H_e = efektivní práce tj. množství času věnovaného pracovníky na výrobu vynásobené hladinou dovedností každého z nich, H_a = průměrná hladina lidského kapitálu pro danou populaci.

Lidský kapitál se zde projevuje dvěma efekty. Vnitřní efekt vychází z předpokladu, že výdělky kladně závisí na dovednostech, což pracovníky stimuluje ke zvyšování kvalifikace. Vnější efekt vychází z předpokladu, že průměrná úroveň lidského kapitálu přispívá k produktivitě všech výrobních faktorů. Klíčovou roli má nepřetržitá návratnost prostředků vkládaných do akumulace lidského kapitálu.

Druhý typ je založen na akumulaci znalostního kapitálu a jeho představitelem je model P. Romera vycházející z premise, že snaha jednotlivých firem inovovat motivovaná dosažením dočasného monopolního postavení na trhu zvyšuje celkový rozsah společenských znalostí. Model zdůrazňuje, že rozvoj techniky a technologií je determinován vědou a výzkumem rozvíjejících se do značné míry autonomně, ale komerční využití jejich výsledků vyžaduje soukromé investice do inovací, které zvyšují produktivitu všech výrobních faktorů. Odpovídající produkční funkce má následující tvar:

$$Y = A f(R, K, L),$$

kde Y, K, A mají stejný význam jako u předchozího modelu, R = objem firemních výdajů na výzkum a vývoj, L = objem práce.

Základní otázkou aplikace modelu je zda znalosti jsou konkurenční (jak model předpokládá) nebo nekonkurenční faktor. Všeobecně převládá spíše druhý názor opírající se o neúplná práva na ochranu intelektuálního vlastnictví, čímž dochází k nekontrolovatelnému přelévání výsledků soukromého výzkumného úsilí.

Z dalších teorií je potřebné zmínit mikroekonomickou teorii konkurenceschopnosti M. Portera s tzv. modelem diamantu. Konkurenceschopnost je zde popsána prostřednictvím následujících faktorů: faktory vstupů, faktory poptávky, faktory generované přítomností příbuzných a podporných odvětví, faktory generované strategiemi a charakterem konkurence firem a dále faktory vlivu vlády a náhody. Porter zastává názor, že konkurenční výhody jsou v globální ekonomice silně lokalizovány a vznikají z koncentrace vysoce specializovaných znalostí, institucí, příbuzných firem a zákazníků. V souladu s tím prosazuje koncept klastrů, které chápe jako geografická soustředění vzájemně provázaných firem, specializovaných dodavatelů a poskytovatelů služeb a dalších institucí. Aplikace tohoto konceptu je mnohem bližší regionálnímu než odvětvovému členění systému národní ekonomiky.

Z celkového pohledu lze konstatovat, že v interpretaci pojmu konkurenceschopnosti se postupně prosazuje systémové chápání v intencích všeobecného participativního modelu, ve kterém jsou konkurenční výhody firem chápány jako výsledek multidimenzionálního spolupůsobení tržních a společenských/politických sil. V jeho rámci jsou faktory ovlivňující konkurenceschopnost posuzovány na čtyřech systémových úrovních: úroveň meta (rozvojová orientace společnosti), makro (stabilní rámec ekonomického rozvoje), mezo (jednotlivé politiky a instituce orientované na posilování konkurenceschopnosti) a mikro (firmy a jejich seskupení). V duchu uvedeného všeobecného modelu lze produkční funkci upravit do následujícího tvaru zdůrazňujícího klíčovou roli inovací (Viturka, 2005):

$$Y = M [a, z_1, z_2] f(I, K, L),$$

kde Y, K, L mají stejný význam jako u předchozího modelu, M = multifaktorová proměnná s faktorovými komponentami, a – úroveň technického rozvoje (vybrané indikátory), z_1 – makroekonomické tj. územně volné faktory konkurenceschopnosti, z_2 – regionální tj. územně vázané faktory konkurenceschopnosti, I = inovační potenciál firem (měřitelný např. výdaji firem na výzkum a vývoj či podílem inovačních firem).

Regionální konkurenceschopnost pak můžeme chápat jako výsledek společného úsilí o co nejproduktivnější využívání vnitřních zdrojů rozvoje v interakci s využíváním vnějších zdrojů a rozvojových příležitostí, cíleného na trvale udržitelné zvyšování produkčního potenciálu regionů².

2. Metodika hodnocení

Vypracovaná metodika hodnocení regionální konkurenceschopnosti je orientována na dlouhodobý časový horizont. Hlavním cílem je strukturované vyhodnocení konkurenčního potenciálu regionů, posuzovaného na základě kvality podnikatelského prostředí, využití lidských zdrojů a inovačního potenciálu firem (komponenta z_2 a agregátní faktory L a I v uvedené produkční funkci, vztahující se k úrovním mezo a mikro participativního modelu). Hlavní výhody popsaného přístupu ve srovnání s obvykle používanými desagregacemi makroekonomických ukazatelů vyplývají z jeho vyšší explanační schopnosti, posilující přímé vazby na formulování programových cílů regionální politiky.

Praktický význam komponenty územně vázaných faktorů konkurenceschopnosti tj. kvality podnikatelského prostředí (dále KPP) pro hodnocení konkurenceschopnosti regionů vyplývá ze skutečnosti, že odpovídající nabídka představuje hlavní oblast, ve které mezi sebou regiony soutěží ve snaze vytvářet co nejlepší podmínky pro rozvoj podnikatelských aktivit. Vlastní metodika vychází z identifikace faktorů odrážejících investiční a rozvojové preference firem působících ve zpracovatelském průmyslu a vyšších tržních službách – bankovníctví, pojišťovnictví, telekomunikace, informatika, věda a výzkum a další podnikatelské služby (dané odvětvové skupiny představují rozhodující segmenty národního hospodářství). Jednotlivé faktory KPP a jejich významové váhy byly určeny na základě mezinárodních průzkumů lokalizačních preferencí investorů, zaměřených na „lokalizačně citlivé“ nadnárodní firmy. Získané výsledky byly návazně adaptovány na podmínky ČR prostřednictvím aplikace metody faktorové analýzy, která umožnila kvantifikaci všeobecných lokalizačních závislostí projevujících se u všech hlavních typů zahraničních investic (omezení analýz na zahraniční investice potlačuje zkreslující vlivy generované v předchozím období plánované ekonomiky). Vybrané faktory KPP jsou členěny do šesti dále komentovaných hlavních skupin (vymezené skupiny jsou seřazeny podle významové váhy):

- obchodní faktory poskytující informace o tržním prostředí jednotlivých regionů včetně potenciálů zahraniční a domácí poptávky
- pracovní faktory poskytující všeobecné informace o celkové úrovni a kvalitě regionální nabídky pracovních sil

2 V této souvislosti je potřebné respektovat skutečnost, že vztah mezi konkurenceschopností regionů a konkurenceschopností v nich usazených podnikatelských subjektů není zcela jednoznačný, což vyplývá již ze samotné možnosti existence protichůdných zájmů (viz např. snižování počtu pracovních míst firmami v zájmu udržení konkurenceschopnosti s negativními dopady na životní úroveň obyvatel regionu).

- regionální a lokální faktory poskytující základní informace o rozvinutosti podnikatelské a znalostní báze
- infrastrukturní faktory poskytující informace o technických předpokladech integrace jednotlivých regionů do světové ekonomiky (dopravní a ICT sítě)
- cenové faktory představující specifické indikátory úrovně poptávky a nabídky na regionálních trzích územně vázaných výrobních faktorů (trh práce a trh nemovitostí)
- environmentální faktory poskytující vybrané informace vztahující se ke kvalitě života s významnými vazbami na podnikatelské prostředí.

V tomto kontextu je potřebné poznamenat, že česká ekonomika se zatím nachází v etapě rozvoje „taženého investicemi“. Je zřejmé, že nemá-li v dlouhodobé perspektivě dojít ke snížení konkurenceschopnosti je nutný její přechod do etapy rozvoje „taženého inovacemi“ a v souladu s tím je potřebné počítat i se změnami významových vah jednotlivých faktorů KPP. Z provedených analýz vyplývá, že potenciální změny indukované přechodem ke znalostní ekonomice jsou spojené s oslabováním významu infrastrukturních faktorů a některých dílčích faktorů (faktor finanční asistence ze strany obcí). Na druhé straně pak dochází k růstu významu pracovních (faktor kvality pracovních sil) a environmentálních faktorů a některých dílčích faktorů (faktory podnikatelské a znalostní báze a blízkosti trhů). Přehled faktorů KPP včetně jejich významového postavení podává následující tabulka.

Tabulka 1

Faktory kvality podnikatelského prostředí a jejich významová váha

faktory	typologické skupiny
<i>nejvíce významné faktory:</i>	
podnikatelská a znalostní báze	regionální a lokální faktory
blízkost trhů	obchodní faktory
dostupnost pracovních sil	pracovní faktory
blízkost hlavních zákazníků (velkých firem)	obchodní faktory
kvalita pracovních sil	pracovní faktory
<i>středně významné faktory:</i>	
cena nemovitostí	cenové faktory
kvalita silnic a železnic	infrastrukturní faktory
cena práce	cenové faktory
informační a komunikační technologie (ICT)	infrastrukturní faktory
podpůrné služby	obchodní faktory
urbanistická a přírodní atraktivita území	environmentální faktory
<i>méně významné faktory:</i>	
přítomnost zahraničních firem	obchodní faktory
environmentální kvalita území	environmentální faktory
finanční asistence	regionální a lokální faktory
blízkost mezinárodních letišť	infrastrukturní faktory
flexibilita (podnikavost) pracovních sil	pracovní faktory

Pramen: vlastní výzkum

Na první komponentu úzce navazuje územně volněji vázaná komponenta využití lidských zdrojů (VLZ), jehož úroveň odráží míru strukturálního přizpůsobení regionální ekonomiky rozhodujícím trendům a procesům indukovaných především na

vyšších hierarchických úrovních socioekonomických systémů. V tomto směru lze za nejkomplexnější ukazatel strukturálního přizpůsobení považovat míru nezaměstnanosti, interpretující existující nerovnováhy na trzích práce. Její vypovídací schopnost je ovšem komplikována odlišnou prostorovou dimenzí utváření poptávky a nabídky: zatímco poptávka je determinována především faktory makroregionální a mezoregionální úrovně, nabídka pracovních sil je determinována především mikroregionálními faktory. V souladu s touto skutečností lze míru nezaměstnanosti na mezoregionální úrovni považovat za ukazatel průřezového charakteru.

Jako doplňkový ukazatel strukturálního přizpůsobení byla použita ekonomická citlivost vyjádřená jako strukturální podíl odvětví, ve kterých země EU-15 dlouhodobě ztrácí konkurenceschopnost či trpí dlouhodobou stagnací. Jde o těžební průmysl (mimo těžbu ropy a zemního plynu) a dále odvětví textilní (včetně oděvní a kožedělné výroby), rafinérské, chemické, hutnické, strojírenské a potravinářské výroby a rovněž zemědělství. Výše uvedený soubor „citlivých“ odvětví byl upraven na podmínky ČR. Nejvýznamnější změnou je zúžení odvětvové skupiny strojírenského průmyslu pouze na výrobu ostatních dopravních zařízení (důvodem jsou odlišné vývojové charakteristiky strojírenských odvětví v ČR) a dočasné nezařazení zemědělství (výrazný nárůst dotací po vstupu ČR do EU).

Specifickou součástí hodnocení regionální konkurenceschopnosti představuje inovační potenciál firem (dále IPF), definovaný jako agregované vyjádření dosaženého stupně inovační aktivity firem lokalizovaných v příslušném regionu. Ve srovnání s KPP lze IPF pokládat za dynamickou složku regionální konkurenceschopnosti. Hodnocení IPF je složitou otázkou jak z pohledu výchozí parciálnosti teoreticko-metodologických poznatků, tak z pohledu neúplnosti disponibilních informačních zdrojů. Nejvýznamnější mezinárodní aktivitou zaměřenou na řešení těchto problémů je vydávání tzv. Oslo manuálů, zaměřených na hodnocení inovací v soukromém sektoru.

Z výše uvedených manuálů vychází i šetření ČSÚ o inovacích, jehož výsledky byly využity jako výchozí podklad pro hodnocení IPF. V letech 2003–2005 provedl ČSÚ v pořadí již třetí šetření, v jehož rámci byly shromážděny vybrané údaje za přibližně 16,3 tis. inovačních firem z odvětví OKEČ č. 10 až 37, 40 až 41, 45, 50 až 52, 55, 60 až 67 a 70 až 74. Zásadním rozdílem oproti předchozím šetřením orientovaným na technické inovace produktů a procesů je jeho rozšíření o organizační a marketingové inovace. Za nejvýznamnější přínosy zavádění inovací jsou považovány zlepšení kvality výrobků a služeb, rozšíření jejich sortimentu a zlepšení vztahů se zákazníky. Pokud jde o technické inovace je z pohledu firmy důležité zda jde o inovace nové na trhu (vypovídající o schopnosti firmy vytvářet technické inovace) nebo o inovace nové ve firmě (vypovídající o schopnosti firmy osvojovat si již vytvořené technické inovace). Všeobecně panuje názor, že inovační schopnosti jsou rozhodujícím předpokladem udržení, resp. zvýšení dlouhodobé konkurenceschopnosti firem.

Vzhledem k určitým limitům vypovídací schopnosti údajů ze šetření ČSÚ (zejména nezohlednění velikostní struktury firem) byly tyto údaje doplněny vlastním šetřením. Jeho hlavním zdrojem byly informace z databáze Asociace pro inovační podnikání (AIP). V tomto případě jde tedy o firmy, které prostřednictvím svého členství v AIP zřetelně deklarovaly svůj zájem o problematiku tvorby a transferu inovací. Pro další

hodnocení byly vybrány pouze firmy z odvětví zpracovatelského průmyslu (OKEČ č. 15 až 37) a vybraných odvětví vyšších tržních služeb (OKEČ č. 72 až 74), představujících dominantní oblast vzniku produktových inovací a rozhodující oblast vzniku procesních inovací. Shromážděné informace za asi 1,8 tis. jednotek se 446 tis. zaměstnanci vztažené k přelomu let 2004/2005 byly ověřeny a doplněny s využitím údajů z RES a dalších zdrojů (výroční zprávy firem). Na základě obou výše komentovaných informačních zdrojů pak bylo provedeno konečné vyhodnocení IPF.

Prostorové analýzy KPP, VLZ a IPF představují dostatečnou informační základnu pro syntetické vyhodnocení regionální konkurenceschopnosti. Jako základní prostorové jednotky hodnocení byly zvoleny kraje, které hrají významnou roli z hlediska procesů územní dělby práce, resp. ekonomické specializace. Z pohledu geografické organizace prostoru tyto jednotky představují mezoregionální hierarchickou úroveň. Vzhledem k jejich poměrně značné heterogenitě byly v případě KPP odpovídající hodnoty stanoveny na základě agregací dílčích hodnot vypočtených za příslušné elementární mikroregiony (součet vážených hodnot dílčích faktorů interpretovaných v souladu s výsledky statistických analýz variability prostřednictvím standardního 5ti stupňového klasifikačního schématu), které byly z praktických důvodů ztotožněny s územními obvody pověřených obcí s rozšířenou působností 3. stupně³.

3. Hodnocení konkurenceschopnosti českých krajů

V této části jsou prezentovány výsledky vlastních výzkumů cílených na hodnocení regionální konkurenceschopnosti. V první etapě byla pozornost zaměřena na KPP, která byla nejprve vyhodnocena na mikroregionální úrovni a získané výsledky pak byly návazně agregovány (při zohlednění počtu obyvatel mikroregionů) za jednotlivé kraje ČR. Hodnocení KPP poskytuje věcně a prostorově strukturované informace o rozvojově významných faktorech, které se vesměs vyznačují poměrně značným stupněm inercie. Hodnoty těchto faktorů byly stanoveny na základě podrobných analýz vztahujících se převážně k období let 2001 až 2002. V rámci hodnocení konkurenceschopnosti byly rovněž ověřeny následující výzkumné hypotézy:

1. Hodnoty KPP podle krajů mají silné vazby na úroveň regionálního HDP (souhrnný výsledek transformace výrobních faktorů na produkční výstupy).
2. KPP na mikroregionální úrovni ve významné míře koresponduje s populační velikostí odpovídajících elementárních regionů.

3 Tyto jednotky svým charakterem odpovídají tzv. nodálním regionům (tj. regionům typu jádro – zázemí). Jde celkem o 205 územních obvodů pověřených obcí 3. stupně, které byly doplněny o území hlavního města Prahy.

Tabulka 2
Hodnoty KPP podle krajů

kraj	obyvatelstvo v tis.	KPP celého kraje	KPP centra	HDP/obyv. v tis. Kč
Pražský	1169	1,31	1,31	547
Středočeský	1123	2,90	2,28 (Ml. Bolesl.)	254
Jihočeský	625	3,00	2,12	241
Plzeňský	551	2,79	1,69	251
Karlovarský	304	3,20	2,42	217
Ústecký	820	3,32	2,70	229
Liberecký	428	3,02	2,34	221
Královéhradecký	551	3,01	2,08	245
Pardubický	508	3,06	1,91	231
Vysočina	519	3,18	2,30	235
Jihomoravský	1128	2,74	1,61	255
Olomoucký	639	3,19	2,36	211
Zlínský	595	3,27	2,54	223
Moravskoslezský	1270	3,34	2,25	223
Česká republika	10230	2,90	1,31 (hl. město)	256

Poznámka: počet obyvatel k datu sčítání lidu v r. 2001, hodnoty HDP za rok 2004 v tržních cenách podle nové metodiky ČSÚ

Pramen: vlastní výzkum, ČSÚ

S výjimkou zcela specifického Pražského kraje nejsou rozdíly mezi zbývajícemi třinácti kraji v celkové úrovni KPP příliš výrazné. Ve všech těchto krajích totiž zaujímají významný podíl relativně málo urbanizované „venkovské“ mikroregiony s nízkou úrovní KPP. V daném směru mají proto významnou vypovídací schopnost rozdíly mezi jednotlivými krajskými centry, které disponují nejvyšší úrovní KPP. Z těchto center vykazuje jednoznačně nejvyšší úroveň KPP (podobně jako ve většině západoevropských zemí) hlavní město, s odstupem následované Brnem a Plzní. Na druhé straně pomyslného žebříčku se pak nacházejí Ústí n. L., Zlín a K. Vary. Po zohlednění zjištěných skutečností byly kraje zařazeny do tří základních skupin: do první skupiny byl zařazen pouze Pražský kraj, do průměrné skupiny většina osmi krajů a do podprůměrné skupiny zbývajících kraje Moravskoslezský, Ústecký, Zlínský, Karlovarský a Olomoucký.

Rozvoj jednotlivých krajů je kromě diferenciací v celkové kvalitě KPP ovlivňován i rozdíly v jejich vybavenosti jednotlivými faktory KPP, ovlivňujícími jejich atraktivitu prostřednictvím interakcí s různorodými preferencemi poptávajících subjektů. V tomto směru podává základní přehled následující tabulka, kde jsou tyto rozdíly specifikovány v rámci stanovených skupin faktorů KPP (v tomto případě jde o krajské agregace nevážených hodnot za mikroregiony). Konstrukce tabulky vychází ze zásady, že za každý kraj jsou uvedeny dvě (výjimečně jedna) nejlepší a dvě (výjimečně jedna) nejhorší skupiny faktorů, přičemž hodnocení pozice v rámci ČR zahrnuje tři nejlepší a tři nehorší kraje.

Tabulka 3
Poziční hodnocení krajů podle skupin faktorů KPP

kraj	pozice z pohledu ČR		pozice z pohledu kraje	
	velmi příznivá	velmi nepříznivá	příznivá	nepříznivá
Pražský	P, C, I, R, O	-	-	E
Středočeský	O, I, P, C	E	-	-
Jihočeský	R, E	-	-	I, O
Plzeňský	-	-	E, O	P, R
Karlovarský	-	P	E, O	R
Ústecký	O, R	P, E	-	-
Liberecký	-	I	E, O	C
Královéhradecký	E	R	O	C
Pardubický	-	R, C	E, O	-
Vysočina	E	I, C	R	-
Jihomoravský	I, C	-	-	O, R
Olomoucký	-	O, I	P, R	-
Zlínský	P	O	E	C
Moravskoslezský	-	O, P, R, C, E	I	-

Poznámka: O – obchodní faktory, P – pracovní faktory, I – infrastrukturní faktory, R – regionální a lokální faktory, C – cenové faktory, E – environmentální faktory

Pramen: vlastní výzkum

Pokud jde o uvedené výzkumné hypotézy lze konstatovat, že v obou případech byla potvrzena jejich platnost. Hodnoty KPP vykazují silné vazby na regionální úroveň HDP, které lze dokumentovat vysokou hodnotou korelačního koeficientu přesahujícího hranici 0,95. Ze srovnání KPP a HDP tedy vyplývá významná shoda pozičních hodnot jednotlivých krajů, zvýrazněná i nejnižší dynamikou růstu HDP v krajích s podprůměrnou úrovní KPP (Žítek, Kunc, Tonev, 2006). Z hlediska vývojové diferenciaci hodnot regionálního HDP statistické údaje naznačují, že počáteční divergenční fáze postupně přechází do neutrální fáze, ve které již nedochází k výraznějšímu zvyšování celkové variability daného souboru. Na mikroregionální úrovni pak KPP v souladu s Christallerovou teorií centrálních míst vykazuje významnou závislost na populační velikosti příslušných regionů (regionálních center). Průměrné hodnoty KPP pro stanovené velikostní skupiny mikroregionů s hraničními hodnotami 200, 100, 50 a 25 tis. obyvatel činí 1,7 – 2,5 – 3,1 – 3,4 – 3,9. Výsledky hodnocení KPP podle velikostních skupin mikroregionů jsou dále prezentovány ve formě benchmarkingu.

Na rozdíl od vazeb na HDP nelze jako statisticky významné hodnotit vazby KPP a míry nezaměstnanosti. Tato skutečnost nepochybně souvisí s nižší mobilitou pracovní síly ve srovnání s kapitálem a z ní se odvíjejícím mikroregionálním charakterem utváření pracovních trhů (dalším důvodem jsou např. vlivy generované fiskální politikou vlády). Nerovnováha na mikroregionálních trzích práce je primárně překonávána prostřednictvím dojížděky za zaměstnáním. V průběhu transformace došlo ke zvýšení její intenzity (v současnosti za prací dojíždí asi 40 % zaměstnaných obyvatel) a v souladu s tím i ke zvýšení míry „pracovní“ podřízenosti ekonomicky slabších mikroregionů jejich silnějším konkurentům. Podle dostupných pramenů (Hampl, 2005) lze mezi podřízené zařadit celkem 44, resp. při zohlednění kritéria minimální velikosti 15 tis. obyvatel 60 mikroregionů. Z hlediska integrace socioekonomických systémů (chápané dle teorie

polarizovaného rozvoje J. Friedmanna jako protiváha polarizace) představuje proces tvorby těchto nodálních regionů její základní úroveň.

Tabulka 4
Selektivní benchmarking mikroregionů podle KPP

velikostní skupina mikroregionů v tis. obyv.				
200 a více	100–199	50–99	25–49	méně než 25
nejlepší hodnoty:				
Praha	Pardubice	M. Boleslav	Jičín	<i>Kuřim</i>
	H.Králové	Jihlava	Poděbrady	Jilemnice
		K. Vary	K. Hora	<i>Kostelec n. O.</i>
		Tábor	Kralupy n. V.	<i>Dobříš</i>
		Benešov	Pelhřimov	Humpolec
			Litomyšl	Čáslav
			Beroun	Lanškroun
				<i>Lysá n. L.</i>
				Milevsko
nejhorší hodnoty:				
Ostrava	Frýdek-Místek	Karviná	<i>Hlučín</i>	<i>Jablunkov</i>
	Teplice	<i>Havířov</i>	<i>Orlová</i>	<i>Vitkov</i>
		U. Brod	<i>Bilovec</i>	<i>Kravaře</i>
		Sokolov	Krnov	<i>Konice</i>
		Třinec	<i>Bohumín</i>	Broumov
			<i>Č. Těšín</i>	<i>Odry</i>
			Rumburk	<i>Rýmařov</i>
			Kadaň	<i>Králíky</i>
			Veselí n. M.	Holešov

Poznámka: Mikroregiony jsou označeny názvem příslušné pověřené obce 3. stupně (pracovně podřízené a velikostně nevyhovující mikroregiony jsou vyznačeny kurzívou).

Na hierarchicky vyšší mezuregionální úrovni se jako odpovídající centra prosazují všechna krajská města s výjimkou Jihlavy, která je v tomto směru podřízena Praze (pro geografické vymezení mezuregionů slouží kromě dojížděky do zaměstnání i dojížděka do středních a zejména vysokých škol). V české části si Praha mimo Středočeský kraj podřizuje i řadu mikroregionů ostatních krajů s výjimkou Karlovarského a Pardubického, v moravské části se v tomto směru v menší míře prosazují Brno a Ostrava. Provedené analýzy dokládají, že krajská města kromě funkce administrativních center plní i funkci hlavních pólů ekonomického růstu. Jako pól růstu nadnárodního významu se projevuje pouze Praha, ostatní póly mají „pouze“ národní význam (kromě krajských měst, z nichž stanovená kritéria nesplňuje jen Ústí n. L., se sem svým ekonomickým postavením řadí i Mladá Boleslav). Šíření rozvojových efektů generovaných póly růstu představuje druhou úroveň integrace, která má ve srovnání s první úrovní výrazně selektivnější charakter (třetí úroveň integrace pak představuje nadnárodní integrace, jejímž institucionalizovaným nositelem je EU). V souladu s empirickou zkušeností, že ekonomický rozvoj má tendenci postupovat po úrovních hierarchie od vyšší úrovně k nižší, byl pro hodnocení procesu integrace zvolen postup vycházející z primární tvorby růstových os jako interakčních propojení hlavních pólů růstu. Lokalizace obcí

a měst podél těchto os zvyšuje jejich přitažlivost pro soukromé investice v důsledku indukce externích úspor (spojených např. s vyšší kvalitou pracovních sil či dopravního spojení) a většího potenciálu nabídky výrobní kooperace a dalších typů spolupráce. Pro korektní identifikaci růstových os je nezbytné disponovat informacemi o rozvojových předpokladech a vývojových tendencích jednotlivých mikroregionů. Jejich syntéza byla provedena na základě srovnání skutečných a teoreticky příslušných hodnot KPP (zohledňujících populační velikost mikroregionů a jejich center) a vyhodnocení vývojových tendencí nezaměstnanosti. Tímto postupem bylo identifikováno 7 růstových os národního významu, označených jako západní radiální osa (Praha – Plzeň – Cheb), severovýchodní radiální osa (Praha – Liberec), východní radiální osa (Praha – Pardubice – Hradec Králové), jižní radiální osa (Praha – České Budějovice), českomoravská integrační osa (Praha – Brno – Břeclav), centrální moravská osa (Brno – Olomouc) a východní moravská osa (Brno – Zlín). V rámci celé ČR činí podíl obyvatel mikroregionů integrovaných růstovými osami národního významu přibližně 41 % (dalších 17 % obyvatel pak bydlí v mikroregionech integrovaných významově sekundárními růstovými osami regionálního významu).

Druhá etapa výzkumu byla zaměřena na využití lidských zdrojů (VLZ). Za základní ukazatel je v tomto směru považována krajská míra nezaměstnanosti. Pro její kvantifikaci jsou k dispozici dva hlavní zdroje dat: registrovaná míra nezaměstnanosti, vypočítávaná na základě poptávky uchazečů o zaměstnání na úřadech práce, a obecná míra nezaměstnanosti, zjišťovaná prostřednictvím výběrových šetření pracovních sil (VŠPS). Podle oficiální metodiky ČSÚ se míra nezaměstnanosti na úrovni ČR, krajů a okresů počítá na základě VŠPS a odpovídající údaje byly proto použity i v našem případě. V tomto ohledu byla stanovena hypotéza, že míra nezaměstnanosti v regionech odráží především úroveň strukturálního přizpůsobení jejich ekonomiky všeobecným vývojovým trendům.

Tabulka 5

Obecná míra nezaměstnanosti podle krajů v %

kraj	2000	2001	2002	2003	2004
Pražský	4,2	3,9	3,6	4,2	3,9
Středočeský	7,5	6,7	4,9	5,2	5,4
Jihočeský	5,8	5,6	5,0	5,2	5,7
Plzeňský	6,2	5,8	4,7	5,3	5,8
Karlovarský	8,4	7,4	7,5	6,4	9,4
Ústecký	16,0	13,3	12,7	13,0	14,5
Liberecký	6,2	6,2	4,7	6,1	6,4
Královéhradecký	6,1	6,1	4,2	5,8	6,6
Pardubický	8,3	6,4	7,2	7,6	7,0
Vysočina	6,8	6,1	5,1	5,3	6,8
Jihomoravský	8,3	8,5	7,6	8,0	8,3
Olomoucký	12,8	10,4	9,6	9,6	12,0
Zlínský	8,1	8,5	7,9	7,5	7,4
Moravskoslezský	14,3	14,3	13,3	14,7	14,5
Česká republika	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3

Pramen: ČSÚ

V souladu se zjištěnými informacemi byly do první skupiny s nízkou mírou nezaměstnanosti (a tedy vysokou mírou strukturálního přizpůsobení ekonomiky) zařazeny kraje Pražský, Jihočeský, Středočeský a Plzeňský. Nejnižší nezaměstnanosti zde vyniká Pražský kraj, nejpriznivější dynamiku vývoje ve sledovaném období však zaznamenal kraj Středočeský. Polovina krajů byla zařazena do střední skupiny – Královéhradecký, Liberecký, Vysočina, Pardubický, Zlínský, Karlovarský a Jihomoravský kraj. Tuto skupinu lze podle relací k průměrné hodnotě za celou ČR dále rozdělit na dvě podskupiny, kdy do první podskupiny charakteristické podprůměrnou mírou nezaměstnanosti v období 2000 až 2004 byly zařazeny první čtyři kraje. Do poslední skupiny s vysokou mírou nezaměstnanosti pak byly zařazeny zbývající kraje Olomoucký, Moravskoslezský a Ústecký. V rámci této skupiny se poněkud vyčleňuje Olomoucký kraj, který ve sledovaném období zaznamenal více než dvojnásobně nižší převýšení průměrné úrovně ČR než oba zbývající kraje.

Vyjádření pravděpodobnostního vlivu faktoru ekonomické citlivosti vychází z relativního významu zaměstnanosti v citlivých průmyslových odvětvích podle jednotlivých krajů. K tomu je účelné poznamenat, že v souladu se silným tlakem na restrukturalizaci dochází k relativně rychlému poklesu jejich významu v rámci celého průmyslu, který lze dokumentovat téměř 20% poklesem adekvátního podílu na zaměstnanosti v období let 1998 až 2004.

Tabulka 6

**Zastoupení ekonomicky citlivých odvětví v průmyslové výrobě podle krajů ČR
(počet pracovníků v tis. osob v roce 2004)**

OKEČ kraj	10, 12, 13, 14	15	17, 18, 19	23, 24	27	35	mezisoučet	součet 10–37	% podíl ECO
Pražský	0,0	12,0	3,0	4,6	1,5	3,5	24,6	96,4	25,5
Středočeský	2,4	16,1	4,5	6,4	3,9	3,4	36,7	153,8	23,9
Jihočeský	1,0	10,0	8,3	1,2	1,2	0,5	22,2	84,1	26,4
Plzeňský	0,9	10,0	4,4	0,6	2,4	1,4	19,7	88,0	22,4
Karlovarský	5,9	2,7	4,4	0,6	0,6	0,1	14,3	43,4	32,9
Ústecký	11,7	9,4	7,3	7,3	2,4	1,3	39,4	100,1	39,4
Liberecký	2,1	3,4	6,1	0,8	1,2	0,5	14,1	77,1	18,3
Královéhradecký	0,1	6,7	12,5	1,8	2,7	0,3	24,1	85,8	28,1
Pardubický	1,0	8,0	8,5	5,2	1,2	1,0	24,9	89,4	27,9
Vysočina	1,6	9,4	9,4	0,6	0,6	0,3	21,9	82,0	26,7
Jihomoravský	1,6	14,7	11,5	4,0	4,8	0,5	37,1	137,3	27,0
Olomoucký	0,8	10,7	9,0	1,2	4,2	2,5	28,4	86,5	32,8
Zlínský	0,2	8,7	7,7	2,6	1,8	1,5	22,5	98,0	23,0
Moravskoslezský	25,9	12,0	9,1	5,0	31,5	3,6	87,1	171,9	50,7
Česká republika	55,2	133,8	105,7	41,9	60,0	20,4	416,3	1393,8	29,9

Poznámka: ECO = ekonomicky citlivá odvětví

Pramen: MPO, ČSÚ, vlastní výpočty

Na základě získaných informací byly do první skupiny s nízkým zastoupením citlivých odvětví zařazeny kraje Liberecký, Plzeňský, Zlínský a Středočeský. Více než polovina krajů – Pražský, Jihočeský, Vysočina, Jihomoravský, Pardubický, Královéhradecký, Olomoucký a Karlovarský byla zařazena do střední skupiny

(nadprůměrným podílem citlivých odvětví se poněkud vyčleňují kraje Karlovarský a Olomoucký). Do poslední skupiny s vysokou mírou ekonomické citlivosti pak byly zařazeny pouze kraje Moravskoslezský a Ústecký.

Agregací výsledků obou hodnocení dospíváme ke konečné klasifikaci krajů podle úrovně VLZ (ukazatelí míry nezaměstnanosti byla přiřazena dvojnásobně vyšší váha). Do první skupiny s vysokou úrovní VLZ byly zařazeny kraje Pražský, Středočeský, Plzeňský, Liberecký a Jihočeský a naopak do skupiny s nízkou úrovní VLZ kraje Moravskoslezský, Ústecký a dále Olomoucký. Zbývajících šest krajů pak spadá do skupiny se střední úrovní VLZ. Pokud jde o stanovenou hypotézu její platnost do značné míry potvrzuje silná závislost mezi mírou nezaměstnanosti a úrovní ekonomické citlivosti (hodnota korelačního koeficientu převyšuje hranici 0,85).

Třetí etapa výzkumu byla zaměřena na regionální inovační potenciál firem (IPF). Pro regionální výzkum této komponenty byla stanovenou hypotéza, že IPF významně závisí na úrovni vzdělanosti obyvatelstva. Podle výsledků šetření ČSÚ byly v průmyslu inovační firmy nejvíce zastoupeny v odvětvích koksárenství a chemického průmyslu, výroby dopravních prostředků a výroby strojů a zařízení, u služeb pak logicky v odvětví výzkumu a vývoje a dále finančním zprostředkování a činnostech v oblasti výpočetní techniky. Celkové náklady na inovace dosáhly v roce 2005 asi 115 mld. Kč (největší podíl měly výdaje na pořízení strojů a zařízení, na vnitropodnikový výzkum a vývoj a externí know-how). Pokud jde o zdroje inovací připadal hlavní podíl na vnitřní zdroje informací (vlastní výzkum a vývoj mělo 50 % firem v průmyslu a 41 % firem ve službách) a dále podněty dodavatelů a zákazníků firem. Inovační schopnosti se u všech typů inovací významně zvyšovaly s velikostí firem, přičemž inovační výkonnost zahraničních firem byla 1,5 x vyšší než u domácích firem. Za strategicky významné zjištění považují skutečnost, že technicky inovující firmy se výrazně lépe prosazují na mezinárodních trzích (vzájemný poměr mezinárodních, národních a regionálních trhů činil u inovujících firem přibližně 0,8 : 1 : 0,5 oproti poměru 0,5 : 1 : 1,2 u neinovujících firem).

Pro vyhodnocení IPF byly (podobně jako v případě KPP) vybrány pouze rozhodující odvětvové skupiny průmyslu a služeb. Největší podíl inovujících firem byl v případě průmyslu zjištěn v krajích Jihomoravském a Pražském a nejmenší podíl v Karlovarském a dále Libereckém kraji. V případě služeb byly v tomto směru vyhodnoceny jako nejlepší kraje Vysočina a Pražský a nejhorší kraje Liberecký, Královéhradecký a Pardubický.

Z hlediska podílu inovačních firem na zaměstnanosti podle databáze AIP byly zjištěny nadprůměrné hodnoty zejména v kraji Středočeském. Na opačné straně pak stojí kraje Jihomoravský a Karlovarský, následované krajem Jihočeským. Pokud jde o vybraná odvětví služeb prosazují se inovační firmy kromě Pražského v Jihomoravském a Moravskoslezském kraji. Jako nejvýznamnější centra inovačních firem (národně významná inovační centra s 5 velkými inovačními firmami, resp. s 5 a více tis. zaměstnanci všech inovačních firem) se prosazují Praha, Ostrava, M. Bolešlav, Brno, Plzeň, aglomerace Liberce s Jabloncem n. N., Jihlava, Zlín, Pardubice a Olomouc. Druhá nejvýznamnější skupina (regionálně významná inovační centra se 3 velkými inovačními firmami, resp. s 2,25 až 5 tis. zaměstnanci inovačních firem) pak zahrnuje více než dvojnásobný počet center. Národně a regionálně významná inovační

centra v některých případech tvoří jádra rozsáhlejších inovačních zón, ze kterých lze za nejvýznamnější považovat pražskou a dále ostravskou zónu. Z dalších zón je potřebné uvést podkráňohorskou, podkrkonošskou, podorlickou a podbeskydskou zónu.

Tabulka 7

Počet a podíl inovujících firem v průmyslu a ve službách podle krajů

kraj	počet inovujících firem celkem			podíl inovujících firem v %		
	P	S	C	P	S	C
Pražský	792	2538	3537	62,7	45,8	47,5
Středočeský	686	658	1551	55,7	37,5	43,6
Jihočeský	404	325	887	49,8	40,0	43,2
Plzeňský	360	334	771	45,2	43,0	41,2
Karlovarský	115	184	363	32,6	41,0	39,8
Ústecký	378	308	913	45,1	33,6	42,6
Liberecký	235	154	478	42,7	28,7	35,4
Královéhradecký	428	246	788	55,7	30,9	41,8
Pardubický	413	202	657	59,5	30,9	41,3
Vysočina	336	241	655	56,0	47,4	50,3
Jihomoravský	1037	931	2233	63,7	42,6	49,5
Olomoucký	480	372	946	59,3	42,5	48,7
Zlínský	490	356	961	56,6	42,7	46,9
Moravskoslezský	611	698	1604	53,3	41,9	46,8
Česká republika	6765	7547	16343	54,8	41,2	45,4

Poznámka: P = průmysl, S = služby, C = P + S + ostatní odvětví (dobývání nerostných surovin, výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody a stavebnictví)

Pramen: ČSÚ

Tabulka 8

Významová pozice inovačních firem sdružených v AIP podle krajů

kraj	počet firem celkem	% podíl IF na zaměstnanosti	% podíl P na počtu IF
Pražský	385	27,8	42,6
Středočeský	145	36,6	78,6
Jihočeský	85	23,9	78,3
Plzeňský	68	25,5	80,9
Karlovarský	37	22,6	91,9
Ústecký	112	31,9	85,6
Liberecký	85	30,0	90,4
Královéhradecký	87	32,4	83,8
Pardubický	95	29,4	78,9
Vysočina	77	32,2	84,0
Jihomoravský	216	22,3	65,3
Olomoucký	95	25,4	79,5
Zlínský	128	25,7	75,8
Moravskoslezský	159	31,2	68,4
Česká republika	1774	28,7	70,0

Poznámka: IF = inovační firmy

Pramen: vlastní výzkum, AIP

Na základě výsledků získaných v obou předchozích evaluačních krocích (výsledkům šetření ČSÚ byla přiřazena dvojnásobná váha) byl v závěrečné syntéze do první skupiny s nejvyšší úrovní IPF zařazen Pražský kraj a díky silnému organizačnímu a kooperačnímu propojení firem i kraj Středočeský a do skupiny s nejnižší úrovní IPF kraje Karlovarský a Liberecký. Zbývající kraje tedy přísluší k průměrné skupině, v jejímž rámci zaujaly nejlepší postavení kraje Vysočina a Jihomoravský. K výše uvedeným výsledkům je potřebné poznamenat, že nebyla prokázána jednoznačná statistická závislost IPF na úrovni vzdělanosti obyvatelstva a platnost stanovené hypotézy byla proto zamítnuta (podle dřívějších zjištění ČSÚ však podíl inovačních firem v krajích silně koreluje s počty pracovníků ve vědě a výzkumu). Tato skutečnost potvrzuje, že inovační využití výsledků vědy a výzkumu je v dominantní míře záležitostí podnikatelské sféry a veřejná podpora tvorby inovací má spíše doplňkový charakter. Na světové úrovni tento závěr potvrzují výsledky srovnávání konkurenceschopnosti nejrozvinutějších světových ekonomik EU, USA a Japonska, ze kterých vyplývá nižší konkurenceschopnost EU, ačkoliv její veřejné výdaje na vědu a výzkum jsou (na rozdíl od soukromých výdajů firem) s těmito ekonomikami srovnatelné.

Výsledky prezentovaných analýz KPP, VLZ a IPF umožňují provést generalizované vyhodnocení konkurenceschopnosti krajů. Do skupiny A – kraje s vynikající konkurenční pozicí byly zařazeny Pražský a Středočeský kraj (slabší pozice Středočeského kraje byla zohledněna jeho zařazením do horší podskupiny. Tyto kraje mají dobré předpoklady pro dlouhodobě udržitelný ekonomický rozvoj zajišťující jejich prosperitu. Praha je navíc jediným českým regionem, jehož konkurenceschopnost je srovnatelná s nejrozvinutějšími regiony starých členských zemí EU (např. podle údajů European Cities Monitor jí v roce 2005 patřilo 13. místo v žebříčku podnikatelsky nejatraktivnějších evropských velkoměst). Většina krajů byla zařazena do skupiny B – kraje s příznivou konkurenční pozicí. Lze konstatovat, že tyto kraje disponují potřebnými předpoklady pro dosažení průměrné ekonomické úrovně regionů starých členských zemí EU v časovém horizontu 20 let. V rámci této skupiny mají díky nadprůměrnému stupni VLZ nejvýhodnější postavení Plzeňský a Jihočeský kraj, zařazené do podskupiny BA. Do podskupiny BB byly zařazeny kraje Královéhradecký, Pardubický, Vysočina a Jihomoravský s vyrovnanou pozicí v rámci hodnotících agregátních ukazatelů a rovněž pozičně v tomto směru heterogenní Liberecký kraj. Zlínský kraj pak byl v souladu s nižší úrovní KPP zařazen do nejhorší podskupiny BC. Zbývající kraje Ústecký, Olomoucký, Moravskoslezský a Karlovarský pak byly zařazené do skupiny C – kraje s méně příznivou konkurenční pozicí. Zlepšení jejich konkurenční pozice je podmíněno výrazným snížením odpovídajících rozvojových disparit (jejich zařazení do podskupiny CB však signalizuje existenci určitých oblastí se srovnatelně lepším konkurenčním postavením).

Tabulka 9
Celkové hodnocení regionální konkurenceschopnosti

typová skupina a podskupina	kraj	klasifikační skupina		
		KPP	VLZ	IPF
typ A:				
AA	Pražský	1	1	1
AB	Středočeský	2	1	1
typ B:				
BA	Jihočeský	2	1	2
BA	Plzeňský	2	1	2
BB	Královéhradecký	2	2	2
BB	Pardubický	2	2	2
BB	Vysočina	2	2	2
BB	Jihomoravský	2	2	2
BB	Liberecký	2	1	3
BC	Zlínský	3	2	2
typ C:				
CB	Karlovarský	3	2	3
CB	Ústecký	3	3	2
CB	Olomoucký	3	3	2
CB	Moravskoslezský	3	3	2

Pramen: vlastní výzkum

4. Vybrané zahraniční příklady hodnocení regionální konkurenceschopnosti

Úvodem lze konstatovat, že narůstající význam otázky konkurenceschopnosti nepochybně souvisí s globalizací světové ekonomiky. Důležitou součástí odpovídajících teoretických a praktických analýz jsou i regionálně orientované výzkumné studie, které lze podle užití metodiky v zásadě členit do dvou skupin:

- studie analyzující regionální konkurenceschopnost na základě agregátních ukazatelů
- studie koncentrované na hnací síly konkurenceschopnosti.

Představitelem první skupiny je např. zpráva Barclays Bank a Welsh Development Agency „Competing with the world“ (identifikující jako společné faktory úspěchu konkurenčně zdatných regionů silnou mezinárodní orientaci a z ní vycházející specializaci firem a koncentraci soukromého i veřejného sektoru na malé rozpětí rozvojových aktivit), studie East and West Midlands Benchmark (jejím jádrem je benchmarkingový model srovnávající anglické regiony s vybranými regiony západoevropských zemí spadajících pod cíl 2 regionální politiky EU), studie ECORYS-NEI o regionálním investičním klimatu (benchmarking více než 40 regionů SZ Evropy, vycházející z průzkumu názorů podnikatelské sféry cíleného na vyhodnocení vnitřních a vnějších faktorů ovlivňujících výkonnost firem) či komparativní analýza The Silicon Valley Network (benchmarking regionu Silicon Valley a ostatních severoamerických high-tech regionů). Na úrovni celé EU jsou vydávány zprávy o sociální a ekonomické situaci v regionech, z dalších periodických zpráv lze uvést zejména zprávy o ekonomické a sociální kohezi (např. druhá zpráva z roku 2001 zdůrazňuje různý význam faktorů konkurenceschopnosti pro různé typy regionů).

Hlavní hnací faktory konkurenceschopnosti zkoumané v rámci druhé skupiny studií, lze rozdělit do sedmi skupin: klastry, demografické faktory, podnikatelské prostředí, institucionální kvalita, odvětvová struktura, inovační infrastruktura a vlastnické poměry. Nejznámějším autorem zabývajícím se první skupinou je patrně tvůrce teorie klastrů americký ekonom M. Porter, který na základě rozsáhlého výzkumu v USA identifikoval více než 60 exportně orientovaných geografických seskupení firem/klastrů. Pokud jde o demografické faktory byly např. zpracovány studie demonstrující kauzální vztah mezi ekonomickým růstem, migrací vysoce kvalifikovaných pracovních sil a změnami příjmů v metropolitních regionech USA (index kreativity R. Floridy). Řada studií zabývajících se podnikatelským prostředím dokládá jeho silný vliv na konkurenceschopnost (v tomto směru je zdůrazňována synergie mezi inovační kvalitou podnikatelského prostředí a tvorbou firemních sítí). Empiricky jsou rovněž doloženy významné interakce mezi kvalitou institucí veřejné správy a ekonomickou výkonností regionů. Naopak v případě adekvátních vlivů odvětvové struktury je často konstatována pouze parciální vypovídací schopnost studií daného typu (viz např. studie Bank of England). Obvykle optimističtější vyznívají studie cílené na roli inovací, jejichž klíčový vliv na konkurenceschopnost se zřetelně projevuje právě na regionální úrovni, kde lze jejich tvorbu účinně stimulovat budováním regionálních inovačních systémů. Faktor vlastnictví je pak nejčastěji analyzován ve vztahu k přímým zahraničním investicím, jejichž kvalita závisí na technologické vyspělosti regionů (Cantwell a Iammarina).

Celkově lze konstatovat, že v rámci výzkumu regionální konkurenceschopnosti se určitou módou stala metoda benchmarkingu, která obecně označuje měření a analýzu procesů a výkonů prostřednictvím systematického porovnání zkoumaného subjektu s ostatními subjekty. V tomto směru je užitečné ještě zmínit studii společnosti BAK Basel Economics (Koellreuter, 2002). Uvedená instituce k tomuto účelu vytvořila tři databáze obsahující proměnné popisující ekonomickou výkonnost regionů a jednotlivých odvětví, explanační proměnné „vysvětlující“ ekonomickou výkonnost regionů v dlouhodobém horizontu a proměnné popisující sociální a ekologickou komponentu regionálního rozvoje. BAK postupně shromáždila odpovídající informace za asi 220 regionů situovaných v tzv. rozšířeném alpském prostoru (EAS) a dále ve vybraných západoevropských zemích a v USA.

Praktická aplikace výsledků studií regionální konkurenceschopnosti je komplikována řadou nevyjasněných otázek, indukovaných již samotnou pluralitou teoretických přístupů k dané problematice. Z těchto otázek jsou v zahraničních studiích obvykle zmiňovány:

- převažující tendence k „universalismu“ nezohledňující adekvátní vlivy rozvojových podmínek na reálné přínosy podpory jednotlivých hnacích faktorů konkurenceschopnosti
- nedostatečná pozornost věnovaná optimálnímu prostorovému rámci, ve kterém by měly být příslušné intervence uplatňovány
- přeceňování strany nabídky v příslušných politikách a malá pozornost věnovaná straně poptávky, ačkoliv ta je jednou z hlavních determinant konkurenceschopnosti.

5. Implikace pro regionální politiku

Hodnocení regionální konkurenceschopnosti lze nepochybně chápat jako významný nástroj získávání informací pro koncepční tvorbu a systémovou optimalizaci regionálních příp. hospodářských politik. Politické reprezentace chtějí především znát, které faktory mohou přilákat mobilní investice a přispět tak ke zvýšení ekonomické výkonnosti a tvorbě pracovních míst. Nastavení efektivního mixu veřejných intervencí však vyžaduje vytvoření relevantních rozvojových strategií.

Regionální politika je v rámci Evropské unie součástí tzv. komunitárních politik. Ze tří stanovených cílů této politiky na plánovací období 2007–2013 je pro ČR nejvýznamnější cíl Konvergence. Tento cíl je zaměřen na podporu ekonomického růstu a tvorby pracovních míst v nejméně rozvinutých regionech s HDP nižším než 75 % průměru EU, vymezených v rámci vytvořené soustavy statistických jednotek jako úroveň NUTS II. Česká republika je v tomto směru členěna do osmi regionů označovaných jako regiony soudržnosti. Plánované prostředky ze strukturálních fondů ERDF a ESF a Fondu soudržnosti v úhrnné výši 25,9 mld. EUR (přibližně 97 % z celkového přidělu z fondů EU pro ČR) budou podle schváleného návrhu rozděleny mezi následující sektorové tj. SOP, regionální tj. ROP a ostatní operační programy, seřazené dále podle plánované výše přidělených prostředků:

- SOP Doprava,
- SOP Životní prostředí,
- ROP regionální operační programy (celkem 7 ROP),
- SOP Podnikání a inovace,
- SOP Lidské zdroje a zaměstnanost,
- SOP Výzkum a vývoj pro inovace,
- IOP Integrovaný operační program,
- SOP Vzdělávání pro konkurenceschopnost,
- OP technická pomoc.

Řídícími orgány OP budou v případě republikově orientovaných SOP a IOP vybraná ministerstva a v případě ROP regionální rady. Z věcného hlediska je většina SOP zaměřena na podporu zvyšování kvality podnikatelského prostředí, menší část na přímou podporu malých a středních podniků (zejména programy Podnikání a inovace a dále Výzkum a vývoj pro inovace) a zvyšování kvality života (zejména programy Životní prostředí a dále IOP). ROP jsou pak primárně zaměřeny na podporu zvyšování kvality podnikatelského prostředí a kvality života.

Zbývající dva cíle regionální politiky EU, tj. Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a Evropská územní spolupráce mají pro ČR doplňkový význam. První z nich se týká Prahy s navrženými OP Konkurenceschopnost (ERDF) a Adaptabilita (ESF). Druhý z uvedených cílů bude realizován prostřednictvím celkem devíti programů (financování z ERDF): síťové programy ESPON II a INTERACT II a dále programy Přeshraniční spolupráce (celkem 5 OP), Nadnárodní spolupráce a Meziregionální spolupráce.

Programové financování projektů cílených na podporu regionálního rozvoje z fondů EU představuje nejvýznamnější, nikoliv však jediný finanční nástroj regionální politiky ČR. Kromě lokálních a regionálních iniciativ financovaných z územních

rozpočtů se v tomto směru příznivě projevuje provazování regionální politiky s dalšími státními politikami, např. s hospodářskou a sociální politikou (příkladem je regionálně odlišná výše pobídek pro investory či zohlednění regionální dimenze v rámci aktivní politiky zaměstnanosti).

Pokud jde o územní rámec praktické realizace regionální politiky v ČR považují za potřebné poznamenat, že regiony NUTS II v tomto směru zjevně nepředstavují vhodné výchozí jednotky. Tato skutečnost vyplývá již ze samotného faktu, že nejde o funkční jednotky územní správy a samosprávy. Tyto jednotky rovněž nelze (až na výjimky) pokládat za vnitřně integrované ekonomické celky. Naznačeným kritériím v našich podmínkách mnohem lépe vyhovují kraje (regiony NUTS III), jejichž centra představují hlavní póly ekonomického růstu. Pokud jde o územní orientaci podpory na nižších hierarchických úrovních je v tomto směru účelné zohledňovat jak základní prostorovou dimenzi utváření daných jevů (např. mikroregionální charakter pracovních trhů), tak spontánní iniciativy spojené s vytvářením tzv. akčních mikroregionů (např. společné iniciativy obcí cílené na výstavbu infrastruktury nadmístního významu).

Z dlouhodobého hlediska lze za základní strategický cíl ekonomického rozvoje ČR považovat postupný přechod k tzv. znalostní ekonomice. Za hlavní faktory podmiňující úspěšnost tohoto přechodu jsou všeobecně pokládány tvorba a transfer inovací a růst vzdělanosti obyvatelstva (tento závěr potvrzuje i výrazné zaostávání ČR za ekonomicky nejrozvinutějšími zeměmi v uvedených oblastech). Z provedených analýz vyplývá, že hlavním podmiňujícím faktorem i nadále zůstává odpovídající příliv zahraničních investic (v systému investičních pobídek je ovšem potřebné výrazněji zohlednit tvorbu kvalitních pracovních míst). Souvisejícím faktorem je rozvoj integračních procesů, mezi jejichž významné přínosy patří růst poptávky po výrobcích a službách produkovaných v jednotlivých regionech a zvyšování kvality odpovídající nabídky v důsledku rostoucí konkurence (nízká úroveň poptávky oslabuje podnikavost a inovační schopnosti regionu a posiluje emigraci obyvatel s vyšším vzděláním).

Praktické „uchopení“ výše definovaných faktorů jako prioritních oblastí veřejné podpory vyžaduje důsledné respektování rozvojových podmínek a pravděpodobných vývojových tendencí jednotlivých regionů, které jsou dále stručně komentovány podle stanovených konkurenčních typů na pozadí rozvojových scénářů:

- Typ A – regiony s vynikající konkurenční pozicí.

Do tohoto typu byly zařazeny Pražský a s ním sousedící Středočeský kraj. Pro tento typ regionů lze za nejvhodnější platformu považovat **progresivní scénář ekonomického rozvoje**. Jeho charakteristickým rysem je ofenzivní „podnikatelský“ přístup z pozice síly, zdůrazňující v souladu s nadprůměrnou kvalitou podnikatelského prostředí a potenciálem reakce na vnější podněty využití silných stránek a rozvojových příležitostí podnikatelskými subjekty. Uvedené kraje disponují nejvyšším inovačním potenciálem v rámci ČR a tomu odpovídající atraktivitou pro rozvoj ekonomických aktivit s vysokou přidanou hodnotou. Rozvojově cílené veřejné intervence mají spíše doplňkový význam: v případě Prahy jde zejména o urbanistické přetížení území a dále o řešení typických sociálních problémů metropolitních regionů a v případě Středočeského kraje se jako prioritní oblast jeví kvalita životního prostředí a podpora vyváženého ekonomického rozvoje.

- Typ B – regiony s příznivou konkurenční pozicí.

K tomuto typu přísluší kraje Jihočeský, Plzeňský, Královéhradecký, Pardubický, Vysočina, Jihomoravský, Liberecký a Zlínský. V tomto případě se jako nejvhodnější platforma jeví **růstový scénář ekonomického rozvoje**, počítající s dlouhodobým ekonomickým růstem spojeným se selektivním zlepšováním jeho kvalitativního založení. Charakteristickým rysem scénáře je orientace na využívání rozvojových příležitostí v kombinaci s kontinuální aktivací silných stránek a eliminací slabých stránek jednotlivých krajů. Uvedené kraje vesměs disponují průměrnou kvalitou podnikatelského prostředí. Podobný závěr lze přijmout i pokud jde o dosaženou úroveň inovačního potenciálu. S příznivou situací se setkáváme zejména pokud jde o využití lidských zdrojů. Dobré růstové předpoklady potvrzují i analýzy provedené v širším evropském kontextu, které signalizují převahu kladných rozvojových podnětů. Roli veřejných intervencí lze vzhledem k zaostávání jejich ekonomické úrovně za nejvyspělejšími regiony EU považovat za poměrně významnou, zejména pokud jde o aktivaci silných a eliminaci slabých stránek podnikatelského prostředí a dále podporu zvyšování inovačního potenciálu MSP. Poptávka po intervencích cílených na zvýšení intenzity využití lidských zdrojů pak bude i nadále generována selektivně (periferně položené mikroregiony). Jako stále významnější oblast intervencí se jeví posilování nadregionálních příp. i regionálních (ekonomicky nejvíce polarizované kraje) vazeb.

- Typ C – regiony s méně příznivou konkurenční pozicí.

Do tohoto typu byly zařazeny zbývající kraje Karlovarský, Ústecký, Olomoucký a Moravskoslezský. Vhodnou výchozí platformu pro dané regiony nabízí **adaptační scénář ekonomického rozvoje**. Jeho charakteristickým rysem je posilování konkurenční pozice založené na potlačování rozvojových ohrožení v kombinaci s eliminací slabých stránek a efektivní aktivací silných stránek, spojené s vyhledáváním vhodných rozvojových příležitostí posilujících ekonomickou integraci. Integraci příslušných krajů do světové ekonomiky ovšem provázejí silné tlaky na restrukturalizaci jejich ekonomické základny, s čímž koresponduje jejich špatná pozice v oblasti využívání lidských zdrojů. Uvedené problémy jsou dále prohlubovány srovnatelně nejhorší kvalitou jejich podnikatelského prostředí. Pokud jde o regionální úroveň inovačního potenciálu je však jejich postavení spíše průměrné. Ve výše uvedeném kontextu je role veřejných intervencí nezastupitelná, zejména pokud jde o a eliminaci slabých stránek podnikatelského prostředí a řešení neuspokojivé situace na trzích práce. Na nadregionální úrovni se pak jako významná priorita jeví zvýšení úrovně územní integrace konkretizované systémem růstových os národního významu, jejichž stimulace má zásadní význam zvláště pro kraje Moravskoslezský a Ústecký. Významnou prioritou je rovněž územně selektivní podpora transferu a tvorby inovací.

Závěrem je účelné uvést několik obecnějších poznámek k rozvojově cíleným veřejným intervencím. Především je potřebné zdůraznit odlišný pohled soukromé a veřejné sféry na tvorbu užitků, kdy soukromá sféra je prioritně orientována na krátkodobé užitky, kdežto veřejná sféra na dlouhodobé užitky. Vedle důrazu na efektivnost veřejné podpory je tedy třeba položit důraz i na hodnocení celkových

dopadů veřejných intervencí na udržitelnost ekonomického rozvoje. Z pohledu regionální politiky lze v tomto směru poukázat na zásadní význam veřejných intervencí cílených na zvyšování regionální kvality podnikatelského prostředí a kvality života a pouze limitovaný význam přímých dotací podnikatelským subjektům (umocňovaný i omezením jejich alokace ze strany EU). Finanční prostředky určené pro ČR v rámci regionální politiky EU svým objemem představují nejvýznamnější program veřejných intervencí v její novodobé historii. Jeho efektivní realizace je tak významnou šancí nejen pro řešení konkrétních problémů regionálního rozvoje, ale i pro ekonomický výzkum cílený na komplexní zhodnocení přínosů regionální politiky EU v kontextu teorie hospodářského růstu.

Literatura

- BENEŠ, M. 2006. Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda [Working Paper č. 5]. CVKS ESF MU, Brno 2006.
- CAMBRIDGE ECONOMETRICS. 2003. ECORYS-NEI. A study on the factors of regional competitiveness [A draft final report for the European Commission]. Cambridge : University of Cambridge, 2003.
- DRUCKER, P. F. 1993. *Inovace a podnikavost*. Praha : Management Press, 1993.
- EUROPEAN COMMISSION. 1997. Aggregate and regional impact – Regional growth and convergence. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1997.
- GARELLI, S. 2002. Competitiveness of nations: The Fundamentals. In *Word Competitiveness Yearbook*. Lausanne : IMD, 2002.
- HAMPL, M. 2005. Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha : PfF UK, 2005.
- KADERÁBKOVÁ, A. aj. 2005. *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky*. Praha : CES VŠEM; NOZV NVF, 2005.
- KITSON, M.; MARTIN, R.; TYLER, P. 2005. *The regional competitiveness debate*. Cambridge : University of Cambridge, 2005.
- KOELLREUTER, Ch. 2002. Regional benchmarking as a tool to improve regional foresight. Brussels : European Commission – Research – Directorate K, 2002.
- KÖNIG, P.; LACINA, L. aj. 2004. *Rozpočet a politiky EU*. Praha : C. H. Beck, 2004.
- MMR. 2006. Strukturální fondy EU. Praha : Ministerstvo pro místní rozvoj, 2006. Dostupný z WWW: <http://www.strukturalni-fondy.cz>.
- NETHERLANDS ECONOMIC INSTITUTE IN COOPERATION WITH ERNST & YOUNG. 1993. New location factors for mobile investment in Europe. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1993.
- OECD, EUROSTAT, 2005. Oslo manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. Luxembourg : Eurostat, 2005. Dostupný z WWW: <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- PORTER, M. 1990. *The competitive advantages of nations*. New York : The Free Press, 1990.
- SLANÝ, A. aj. 2006. Konkurenceschopnost české ekonomiky. Brno : CVKS ESF MU, 2006.
- SPĚVÁČEK, V. aj. 2002. *Transformace české ekonomiky*. Praha : VŠE; Linde, 2002.
- VITURKA, M. aj. 2003. Regionální vyhodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice. Brno : ESF MU, 2003.
- ŽÁK, M. aj. 2001. Vnitřní a vnější podmínky restrukturalizace a hospodářská politika v ČR. Praha : VŠE, 2001.
- ŽÍTEK, V.; KUNC, J.; TONEV, P. 2006. Vybrané indikátory regionální konkurenceschopnosti a jejich vývoj [Working Paper č. 21]. Brno : CVKS ESF MU, 2006.

COMPETITIVENESS OF REGIONS AND POSSIBILITIES OF ITS EVALUATION

Milan Viturka, Masaryk University, Lipová 41a, CZ – 602 00 Brno
(viturka@econ.muni.cz)

Abstract

Contribution presents results which were acquired by means of application of original method of regional competitiveness evaluation. This method was verified on the example of 14 Czech regions (kraje) and one consists of three steps: evaluation of business environment quality (16 factors concerning of business, labour, infrastructural, regional and local, price and environmental prerequisites for enterprise), evaluation of human resources utilization (based on information about unemployment level and share of so-called sensitive industries, that are threatened by strong competition) and evaluation of innovative potential (based on information about number of innovative companies and number of employees in important innovative companies). Given regions were divided into 3 types and 6 subtypes according to their total competitive position. Possibilities of practical utilization of acquired results were tested on background of defined development scenarios: progressive scenario (2 classified regions) growth scenario (8 regions) and adaptation scenario (4 regions).

Keywords

competitiveness, regions, business environment, human resources, innovative potential, development scenarios

JEL Classification

R, O